www.jgk.imamreza.ac.ir

Quarterly Bulliten of Greater Khorasan

Vol . 15, No. 54, 2024

ISC | MSRT | ICI

ISSN (Online): 2717-1671 ISSN (Print): 2251-6131

The Ceremony of Honoring the Deceased in Nuristan Province of Afghanistan (Case Study: 19th Century AD)

Mohammad Jawed Joya [(a)], Dariush Nazari [(b)*], Mojtaba Garavand [(c)], Amir Ahangaran [(d)]

a) PhD student, department of history, humanity and literature faculty, Lorestan university, Khorramabad, Iran (jawedjoya1993@gmail.com)
b) Assistant professor, department of history, humanity and literature faculty, lorestan university, Khorramabad, Iran
c) Associate professor, history department, faculty of literature and humanity. lorestan university, Khorramabad, Iran (garavand.m@lu.ac.ir)
d) Assistant professor department of history, faculty of humanity and literature, lorestan university, Khorramabad, Iran (ahangaran.a@lu.ac.ir)

Received: 11/30/2023
Accepted: 07/31/2024

Keywords: Afghanistan, Nuristan, Benevolence, burial, dead

Citation: Joya, Mohammad jawed; Nazari, Dariush; Garavand, Mojtaba and Ahangaran, Amir (2024). The Ceremony of Honoring the Deceased in Nuristan Province of Afghanistan (Case Study: 19th Century AD). *Greater Khorasan Research Journal*, 15(54), 17-32.

Use your device to scan and read articles online

Abstract

Burial customs and honoring the dead are an important part of the culture of any society. Since funeral rites are not formed overnight and are not abolished, thy serve as a key basis for understanding the culture, way of life, and history of each land, as the deceased reflect the beliefs of society, government laws, climatic and environmental conditions, livelihoods, and social status of the people. The importance of the present research lies in shedding light on the lifestyle, beliefs, and culture of the people of Nuristan and new researchers who are seeking to understand this land. In this study, we have addressed the question of how the Nuristanis performed their mourning, burial, and honoring rituals, and the initial answer is that the Nuristanis believed in life after death and viewed death as a journey to another world. Based on this belief, they performed mourning and burial rituals. Alongside their beliefs and views on the afterlife, the wealth and social status of individuals played a significant role in how they mourned and respected the deceased. The research findings shed light on the fact that group mourning and dancing for the dead, decorating the coffins of the deceased, not burying the dead in the ground, making statues of the deceased, and placing necessary items and food in the coffins were important components of mourning and honoring the dead in Nuristan.

DOI: https://doi.org/10.22034/jgk.2024.428073.1172

OPEN ACCESS

URL: https://jgk.imamreza.ac.ir/article_201649.html

* Corresponding Authors: (mdehqannejad@yahoo.com), ORCID: 0009-0001-8111-1866

Introduction

In accordance with religious beliefs, each culture and region have its own unique way of bidding farewell to loved ones, utilizing traditional and communal locations such as crematoriums, cemeteries, outdoor tombs, and churchyards. The concept of death varies across cultures, with some viewing it as the start of an unknown journey. The people of Nuristan, a secluded region in northeastern Afghanistan, had distinct mourning customs and traditions due to their unique religion. Isolated from neighboring civilizations until the late 19th century, Nuristan was the only non-Muslim area in the vicinity, known as "Kafiristan" to outsiders. While scholars debate the origins of the Nuristani people, many believe they are descendants of Alexander the Great's soldiers who settled in the region. Despite limited research, it is known that Nuristanis worshipped multiple gods and had a communal governing system. This study delves into the burial practices of the Nuristani people in the 19th century, shedding light on their rituals and beliefs surrounding death. Despite their unconventional religion and lifestyle, the Nuristanis believed in an afterlife, influencing their mourning practices.

Materials & Methods

This study utilized a variety of sources, primarily English texts and travel accounts from the 19th century that focus on Afghanistan and Nuristan. Additionally, historical images from Nuristan were examined to provide a more comprehensive understanding of the region's past. The research was conducted using a descriptive-analytical approach.

Discussion and Findings

The research indicates that the people of Nuristan had a practice of honoring and worshipping their deceased, influenced by a belief in an afterlife. They believed that individuals would return to life after death, engaging in physical activities. As a result, during mourning rituals and the preparation of the deceased for burial, essential items such as clothing, utensils, weapons, footwear, and other significant belongings were placed with the deceased. The Nuristanis commemorated the dead through mourning ceremonies that involved dance and music, hosting elaborate feasts with wine, adorning the coffins of the deceased, refraining from burying them in the ground, and creating wooden statues one year after their passing.

Conclusion

The mourning ritual in Nuristan not only reflects the cultural and social customs of the people of old Nuristan but also provides insight into their beliefs about life after death, dietary preferences, behavior, livelihood, economic status, and social hierarchy. The customs surrounding mourning and burial in Nuristan were rooted in the belief in an afterlife, but the specific practices observed during these rituals shed light on the social dynamics of the time. Lavish feasts, the sacrifice of numerous animals, the consumption of meat, cheese, and wine, traditional dances and songs, as well as the distinctions made between the mourning ceremonies of ordinary individuals and those of influential figures or renowned warriors all serve to illustrate the social stratification within Nuristan society. The use of expensive clothing and footwear to dress the deceased, the creation of elaborate wooden statues, and the display of these statues during mourning rituals further highlight the class distinctions and social structures of the Nuristan people. Through these practices, their dietary habits and societal norms can also be better understood.

Acknowledgments

I would like to express my gratitude to the prestigious research journal of Khorasan Bozorg and the respected referees for reviewing and judging the present research.

www.jgk.imamreza.ac.ir

پژوهشنامه خراسان بزرگ

دوره ۱۵، شماره ٥٤، بهار ۱۴۰۳

ISC | MSRT | ICI

شاپا چاپی: ۶۱۳۱-۲۲۵۱ شاپا الکترونیکی: ۱۶۷۱-۲۷۱۷

مقاله پژوهشی

آیین نیکوداشت مردگان در استان نورستان افغانستان (مطالعۀ موردی قرن نوزدهم میلادی)

محمدجاوید جویا[الف]، داریوش نظری[ب]*، مجتبی گراوند[ج]، امیر آهنگران[د]

الف) دانشجوی دکترا تاریخ اسلام، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان (jawedjoya1993@gmail.com)

ب) استادیار گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، ایران(نویسنده مسئول)

ج) دانشیار گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، ایران (garavand.m@lu.ac.ir)

د) استادیار گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، ایران (ahangaran.a@lu.ac.ir)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۱۰

شماره صفحات: ۱۷-۳۲

واژگان کلیدی:

افغانستان، نورستان، تدفین، نیکوداشت مردگان.

استناد به مقاله:

جویا، محمدجاوید؛ نظری، داریوش؛ گراوند، مجتبی و آهنگران، امیر (١٤٠٣). آیین نیکوداشت مردگان در استان نورستان افغانستان (مطالعۀ موردی قرن نوزدهم میلادی). *پژوهشنامه خراسان بزرگ*، ۱۵(٥٤)، ۱۷-۳۲.

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید.

چکیده

آداب تدفین و نیکوداشت مردگان بخش مهمی از فرهنگ هر جامعه است. از آنجایی که آیین بزرگداشت مردگان به یک‌باره شکل نمی‌گیرد و منسوخ نمی‌شود، مبنای مهمی در شناخت فرهنگ، شیوۀ معیشت و تاریخ هر سرزمین است. همچنین منعکس‌کنندۀ عقاید جامعه، اعمال قوانین حکومتی، شرایط اقلیمی و محیطی، معیشت و جایگاه اجتماعی مردم است. اهمیت پژوهش حاضر در این است که چشم‌انداز ما را دربارۀ شیوۀ زندگی، عقاید و فرهنگ مردم نورستان آشنا کرده و شناخت این سرزمین را برای پژوهشگران دیگر فراهم می‌کند. در پژوهش حاضر این مسئله پرداخته شده است که نورستانی‌ها چگونه و با چه روشی آداب سوگواری، تدفین و نیکوداشت مردگان خود را انجام می‌دادند؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نورستانی‌ها به زندگی بعد از مرگ باور داشتند و دیدگاه آنها به فوت فرد، سفر به دنیای دیگر بوده و با همین مبنا، سوگواری و تدفین مردگان را انجام می‌دادند. در کنار باور و عقاید آنها دربارۀ زندگی بعد از مرگ، ثروت و جایگاه اجتماعی مردم نقش پر رنگ در چگونگی نیکوداشت و احترام مردگان داشتند. یافته‌های دیگر پژوهش این مسئله را روشن کردند که سوگواری و رقص گروهی برای مردگان، تزیین تابوت مردگان، عدم دفن مردگان در زمین، ساختن مجسمه مردگان و گذاشتن وسایل لازم و غذا در تابوت مردگان، مؤلفه‌های مهم سوگواری و نیکوداشت مردگان در نورستان را تشکیل می‌دادند.

DOI: https://doi.org/10.22034/jgk.2024.428073.1172

OPEN ACCESS

URL: https://jgk.imamreza.ac.ir/article_201649.html

نویسنده مسئول مکاتبات: (mdehqannejad@yahoo.com)

مقدمه

رویدادهایی مانند تولد و مرگ، رخدادهای خاصی برای مردم در سراسر جهان هستند. هر فرهنگ و سرزمینی با توجه به باورهای مذهبی خویش، روش متمایزی را برای ترک عزیزان خود به کار می‌برند، استفاده از مکان‌های متعارف و جمعی مانند مرده سوزخانه‌ها، گورستان، تابوتگاه‌های در هوای آزاد و حیاط کلیسا از آن جمله‌اند. مرگ در فرهنگ‌های مختلف معنی متفاوتی دارد. برای بسیاری چه در گذشته و چه در حال، مرگ آغاز سفری جدید به مسیری ناشناخته است، یک گذر معنوی از مرحله‌ای از زندگی به مرحله‌ای دیگر و لحظه‌ای است که فردی از جهان قابل‌درک به جهان غیرقابل درک حرکت می‌کند (Sheikh et al ,2014). سنت‌های تدفین و نیکوداشت مردگان بخش مهمی از فرهنگ هر جامعه‌ای را تشکیل می‌دهد و مطالعهٔ آن کمک فراوانی به شناخت فرهنگ جوامع گوناگون می‌کند. تفاوت‌ها و شباهت‌هایی که در سنت تدفین و نیکوداشت مردگان در جوامع مختلف وجود داشته است، برای شناخت ساختار اجتماعی جوامعی که بنا به‌دلایلی دارای پیوندهای تاریخی و فرهنگی هستند، بسیار اهمیت دارند. از نظر تاریخی، سنت‌های تدفین یک‌باره شکل نگرفته و عوامل متعدد نظیر ارتباطات فرهنگی و تماس‌های طولانی‌مدت یا زودگذر میان سرزمین‌های مختلف نقش تأثیرگذاری بر شکل‌گیری سنت نیکوداشت مردگان داشته است (Haland, 2014,p. 2). مردم استان نورستان افغانستان تا اواخر قرن نوزدهم میلادی راه و روش کاملاً متفاوتی در نیکوداشت مردگان داشتند، دلایل متعددی بر حفظ این سنت نقش داشتند که به نظر می‌رسد عدم ارتباط فرهنگی نورستان با مناطق دیگر، مهم‌ترین مسئله بوده است؛ زیراکه نورستان تا این تاریخ همچون جزیره‌ای دور از دیگر مراکز تمدنی باقی مانده بود (Witek, 2005). نورستانی‌ها به زندگی بعد از مرگ عقیده داشتند و فوت فرد را سفری به دنیای جدید تلقی می‌کردند. طرح مباحثی چون اعتقاد به زندگی پس از مرگ در نزد آنها بر الگوها و شیوهٔ تدفین مردگان تأثیر بسزایی داشته است. آنها مردگان را در زمین دفن نمی‌کردند بلکه با استفاده از تابوت‌های چوبی، در هوای آزاد قرار می‌دادند تا با گذشت زمان، جسم فرد تجزیه شود. در پژوهش حاضر، با تمرکز بر آیین نیکوداشت مردگان در نورستان، شیوه انجام تدفین، سوگواری و نیکوداشت مردگان در میان آنها، برای این مطالعه برگزیده شده‌اند. هدف اصلی پژوهش حاضر پاسخ به این پرسش است که نورستانی‌ها چگونه آداب‌ورسوم نیکوداشت مردگان را انجام می‌دادند؟

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های اندکی دربارهٔ تاریخ، جغرافیا و فرهنگ نورستان انجام‌شده‌اند. پژوهشگران کمی که در مورد نورستان مطالعاتی انجام داده‌اند بیشتر به مردم‌شناسی و اوضاع اقتصادی این سرزمین پرداخته‌اند. در میان این پژوهش‌ها فرهنگ نورستان و به‌خصوص امور عبادی و سنت گرامیداشت مردگان به‌صورت اجمالی مورد بحث قرارگرفته‌اند. با آنکه پژوهش مستقل در این زمینه انجام‌نشده است؛ اما می‌توان به‌پژوهش‌هایی اشاره کرد که متغیر موضوع پژوهش حاضر را در سرزمین‌های دیگر به بحث گرفته‌اند. شیخ و دیگران (Sheikh et al ,2014) در مقاله‌ای با عنوان "تحلیل آداب‌ورسوم مرده‌داری و تدفین در میان مردم کالاش در چترال پاکستان" به آیین تدفین و بزرگداشت مردگان در این ناحیه پرداخته‌اند. اهمیت پژوهش مذکور از این جهت برجسته است که مردم کالاش در گذشته بخشی از نورستان بزرگ بوده‌اند و تا امروز بر آیین و مذهب قدیم خود پایبند هستند. بسیاری از آداب و رسوم مربوط به تدفین و سوگواری مردگان که در گذشته در نورستان رایج بوده‌اند، هنوز در میان این مردم زنده و مورد استفاده هستند. رضائی و دیگران (Rezaei, Sang Bergan, & Garajian, 2021) در مقاله‌ای با عنوان "سنت‌های تدفین در آیین زرتشتی‌گری، تداوم سنت دیرپای تدفین ثانویهٔ دوره فراپارینهٔ سنگی و نوسنگی" به نیکوداشت و مراسم تدفین مردگان در آیین زرتشت پرداخته‌اند. آنچه پژوهش مذکور را با پژوهش حاضر ارتباط می‌دهد، شیوهٔ دفن مردگان در نورستان و آیین زرتشت است که شباهت‌های قابل‌توجهی دارند. نویسندگان مقاله مذکور به آیین گذاشتن تابوت مردگان در هوای آزاد در میان پیروان زرتشت توجه ویژه‌ای داشته‌اند. وکیل غرزی (Gharzai, 1960) در کتاب "نورستان" بخشی از آیین و آداب نیکوداشت مردگان در نورستان سدهٔ نوزدهم میلادی را

ارائه کرده است. این پژوهش در اواسط نیمهٔ اول قرن بیستم میلادی انجام گرفته و مشخص کرده است که امروز بسیاری از آداب‌ورسومی که متعلق به قبل از ورود اسلام به این سرزمین بودند، از بین رفته است. نویسنده با آوردن تصاویر متعدد از انواع تابوت‌های چوبی و شیوهٔ ساخت آنها، آیین سوگواری و نیکوداشت مردگان در نورستان را شرح داده است.

روش پژوهش

روش تحقیق حاضر توصیفی. تحلیلی است. ابتدا توصیفی از موضوعات انجام‌شده است و سپس یافته‌ها مورد بررسی و تحلیل قرارگرفته‌اند. شیوهٔ جمع‌آوری یافته‌ها به صورت کتابخانه‌ای انجام گرفته است. بخش مهمی از منابع این پژوهش به زبان انگلیسی بوده و از کتابخانه‌های متعدد به‌خصوص کتابخانهٔ ملی انگلستان گردآوری شده و در تحقیق حاضر مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

جغرافیا و مردم نورستان

نورستان، استانی در شمال شرق افغانستان است که درگذشته به "بلور" یا "بلورستان" معروف بوده و مسلمان‌ها مجاور آن را کافرستان می‌نامیدند. اسامی دیگر نظیر "داردستان" و "کتور" به این ناحیه اطلاق شده‌اند (tazza, 1988,p. 57). بلور سرزمین بزرگتر از نورستان امروز بود و به نواحی شامل چترال، نورستان، اسمار و بعضی از مناطق استان کنر افغانستان اطلاق می‌شد. بدین ترتیب بلور (بلورستان) در شمال با بدخشان، در جنوب با مناطق سوات و باجور پاکستان، در شرق با کشمیر و در غرب با استان پنجشیر و نجراب افغانستان و از گوشه شمال شرق با کوه-های پامیر هممرز بود (Ghobar, 1989a,p. 156). تاریخ رشیدی موقعیت جغرافیایی بلورستان را از شرق به کاشغر و یارکند، از شمال با بدخشان، از غرب به کابل و لغمان و از جنوب به کشمیر بیان کرده است (Haider Mirza, 2004,p. 769). طبقات ناصری بلورستان را میان تخارستان و ترکستان ذکر کرده و گزارش می‌دهد که سلطان علاءالدین با فتح تخارستان تا دروازه بلورستان زیر سلطه خود درآورد (Minhaj- ul Seraj, 1984,p. 1/358؛ Beyhaqi, 1982,p. 329). در تاریخ بیهق، بلور سرزمینی نزدیک کشمیر ذکر شده که در سال، سه ماه پیوسته برف و باران می‌بارد. بارتولد متذکر می‌شود که کلمهٔ بلور در آثار مؤرخان چینی قرون اولیهٔ مسیحی نیز دیده می‌شود (Barthold, 1964,p. 136). سخن بارتولد از یک‌طرف آشنایی مورخان چینی با بلورستان را تأیید می‌کند و از طرف دیگر نزدیکی جغرافیایی نورستان با مناطقی از چین از جمله کاشغر را تأیید می‌کند. نواحی مهم بلورستان نظیر چترال و گلگیت امروز در خاک پاکستان قرار دارند که در گذشته جزو نورستان بزرگ تلقی می‌شد. تعدادی از قبایل نورستان قدیم، ازجمله مردم کالاش در پاکستان امروز سکونت دارند (Ghobar, 1989b,p. 160). نورستان امروز استانی در شرق افغانستان است که در دامنه‌های جنوب کوه هندوکش قرارگرفته است و از نظر جغرافیایی در شرق با چترال پاکستان هممرز و جمعیت ساکن هردو سوی مرز متشکل از نژاد واحد هستند (barrington, Kendrick, & Schlagintweit, 2006,p. 1).

مردم نورستان تا اواخر سدهٔ نوزدهم میلادی غیرمسلمان بودند (Ghobar, 1989a,p. 161). موقعیت منحصربه‌فرد جغرافیایی نورستان که متشکل از دره‌ها و کوه‌های صعب العبور بود، در کنار دوری این ناحیه از راه‌ها و مراکز مهم تجاری، باعث شده بود که این ناحیه به شکل جزیره‌ای دور افتاده، جدا از دیگر نقاط و مراکز تمدنی قرار بگیرد و مردم آن ناحیه ارتباط تمدنی با سایر ملل و مراکز تمدنی نداشته باشند (degener, 2001). مردم نورستان متشکل از قبایل مختلف و متعدد بودند که تقریباً همه آنها از قواعد زبانی یکسانی (باوجود تفاوت در گویش) پیروی می‌کردند. زبانی که مردم از آن استفاده می‌کردند، از قدیمی‌ترین زبان‌های رایج است (Kohzad, 1989,p. 104). مهم‌ترین حمله به نورستان توسط امیر تیمور گورکانی انجام شد. وی از راه پنجشیر افغانستان به این ناحیه حمله کرد؛ اما بدون هیچ‌گونه پیشرفتی دوباره عقب‌نشینی کرد و برگشت (Abdur Rahman khan, 1996,p. 276؛ Ghobar, 1989a,p. 161). از حملهٔ تیمور تا اواخر قرن نوزدهم میلادی، نورستان متصرف نشده باقی ماند. باوجود اینکه نورستانی‌ها در اواخر سدهٔ نوزدهم میلادی به اسلام گرویدند، مسلمان‌ها مجاور نورستان در سده‌های مختلف حملات مداوم به روستاهای

نزدیک خود انجام می‌دادند و ارتباطات محدودی میان نورستان و مناطق همجوار از این طریق بر قرار می‌شد که در آشنایی آنها با آموزهٔ اسلامی تأثیرگذار بود (Kateb-e-Hazara, 2011,p. 3/332). امیر عبدالرحمن‌خان[1] در سال ۱۸۹۵م تصمیم به حمله گرفت و در کمتر از یک سال نورستان را تصرف کرد و اسم کافرستان را به نورستان تبدیل کرد. وی با فرستادن مبلغان اسلامی، مردم نورستان را به اسلام دعوت کرد (Ghobar, 1989a,p. 1/672؛ Abdur Rahman khan, 1996,p. 363).

دربارهٔ نژاد مردم نورستان اتفاق نظر وجود ندارد؛ زیرا پژوهشگران بر یونانی و آریایی بودن این مردم اتفاق نظر کامل ندارند. تعدادی بر این عقیده‌اند که مردم نورستان امروز از بقایای لشکر اسکندر مقدونی هستند که در حمله به افغانستان و سپس نورستان باقی مانده‌اند. یونانی بودن این مردم بیشتر به دلیل شباهت‌هایی است که در برخی موارد، نظیر داشتن موهای بور و پوست سفید، مجالس رقص، باده‌نوشی، صحنه‌های پهلوانی و حماسی آنها با یونانیان وجود دارد (Kohzad, 1989,p. 15). شواهد تاریخی بیانگر این موضوع است که هرچند اسکندر مقدونی موفق به تصرف نورستان نشد، تعدادی از سربازان وی در بخش‌هایی از افغانستان و نزدیک به نورستان باقی ماندند (Bosworth, 1976,p. 141). غبار بدون آنکه بر ماندن سربازان اسکندر در افغانستان اشاره کند، معتقد است که سندی مبنی بر تشکیل دولت توسط یونانی‌ها در نورستان در دست نیست (Ghobar, 1989b,p. 52).

سوگواری متوفی در نورستان

تدفین و نیکوداشت مردگان در نورستان بر اساس آموزه‌های دینی، عقاید و باور مردم انجام می‌شد. باورهای مذهبی مردم نورستان بر پرستش رب‌النوع‌های متعدد استوار بود. اسامی خدایان مورد پرستش آنها بیشتر خدایان و ایزدان قدیمی ایران، هند و ودایی را در ذهن متجلی می‌کنند. زندگی قبیلگی مردم نورستان در دره‌های باریک و مجزا، باعث شده بود که قبایل مختلف خدایانی با اسامی متفاوت را پرستش کنند. از میان خدایان آنها، ایمرا[2] خدای خالق، مونی[3] خدای قاصد، گیش[4] خدای جنگ و بگشیت[5] خدای برکت و روزی شناخته می‌شدند. آنها عقیده بر این باور داشتند که هرکدام از این خدایان مسئولیت بخشی از زندگی مردم در این جهان را به عهده دارند، چنانکه بگشیت را عامل محصول بیشتر کشاورزی، کم آبی یا فراوانی آب می‌دانستند. خدایان از طریق قربانی‌ها، رقص، سرود و نیایش، مورد پرستش قرار می‌گرفتند. روحانیون نقش اساسی در عبادت و انجام قربانی‌ها به عهده داشتند. به باور آنها انسان‌ها بعد از فوت با توجه به اعمالی که در این دنیا انجام داده‌اند به بهشت یا جهنم می‌روند. آنها به وجود سه جهان باور داشتند و معتقد بودند که فرد بعد از مردن از یک دنیا به عالمی دیگر نقل مکان می‌کند(Robertson, 1898,p. 376-380).

باور به زندگی بعد از مرگ باعث شده بود که نورستانی‌ها در زمان تدفین مردگان، وسایل مورد نیاز جنازه را همراه او در تابوت بگذارند. هدف از گذاشتن این وسایل، استفاده از آنها در دنیای جدید بود؛ زیرا معتقد بودند فرد به لباس، خوراک و سایر لوازم ضروری روزانه، نیاز دارد.

آداب سوگواری فرد متوفی در نورستان شباهت‌هایی با سایر ملل و کشورها داشته است. به نظر نمی‌رسد این آداب‌ورسوم از نواحی دیگر به نورستان سرایت و رواج یافته باشد. آنچه قابل‌توجه است ضرورت ادای احترام به مردگان در سراسر دنیا و فرهنگ‌های مختلف است؛ زیرا رفتار توأم با احترام به اجساد در هر فرهنگی دیده می‌شود که تفاوت‌هایی در شیوهٔ انجام آن همراه است. مهم‌ترین وجه تشابه در احترام به مردگان، تجمع افراد و خویشاوندان در اطراف جنازه و انجام تشریفات مذهبی است. این مسئله در تمام فرهنگ‌ها با آموزه‌ها و باورهای دینی متفاوت خود را نشان می‌دهد (Odongo, 2018,p. 4). در نورستان، ساختار اجتماعی

۱. امیر عبدالرحمن خان از سال ۱۸۸۰-۱۹۰۱م امیر افغانستان بود و در دوره حکومت وی، سلطه حکومت مرکزی کابل در سراسر افغانستان به نورستان بسط یافت.

2. Imra
3. Moni
4. Gish
5. Baghisht

منسجم قبیله محور، برگزاری جشنواره‌ها و مراسم جمعی متعدد که در طول سال برگزار می‌شود و همچنین روابط اجتماعی که در زندگی روستایی و قبیله‌ای همراه است، در سازماندهی عزاداری دسته‌جمعی مردم مؤثر هستند؛ بنابراین با فوت شخص، مراسم تشییع و سوگواری دسته‌جمعی در روستا آغاز می‌شود و مردان و زنان همه در سوگواری و تدفین متوفی شرکت می‌کنند. تجمع مردان و زنان بر سر جنازه وجه مشترک میان مردم نورستان با دیگر نقاط افغانستان است (Martin, 1907,p. 96).

برگزاری مراسم و تجمع افراد در اطراف جنازه فرد برای سوگواری در فرهنگ‌های مختلف برای احترام به فرد متوفی بوده است. بر این اساس، بزرگداشت و احترام به مردگان در میان نورستانی‌ها با تجمع مردم، اجرای موسیقی و رقص گروهی برای مردگان، کشتن گاو یا بز، تهیه ضیافت همراه با شراب در اطراف جنازه انجام می‌شد (Elphinstone, 1997,p.564). با آنکه نورستانی‌ها احترام بسیار برای مردگان قائل می‌شدند، محل فوت شخص و گذاشتن تابوت‌های اجساد مردگان در نظر آنها بسیار کثیف تلقی می‌شدند. برای پاک کردن محل فوت فرد از کثافت و ناپاکی، اولین اقدام بعد از فوت فرد، شستشوی اتاقی بود که فرد داخل آن فوت کرده بود. هیچ فردی بدون شستن اتاق، به آن وارد نمی‌شد. شیوهٔ شستن اتاق متفاوت بود و تنها با آب که از دودکش وسط سقف اتاق به داخل می‌ریختند، شسته می‌شد. روحانیون و شخصیت‌های مذهبی تا یک سال بعد که تمثال چوبی برای متوفی درست می‌شد، همچنان اجازه ورود به اتاق را نداشتند تا از کثافت فرد متوفی دور بمانند (Robertson, 1898,p. 645).

همانند نواحی دیگر افغانستان، جنازه را بر تخت چوبی قرار می‌دادند و تخت توسط بردگان از خانه به رقص‌خانه[1]، معبد و قبرستان حمل می‌شد (Robertson, 1898,p. 631). در صورت فوت مرد، همسر او همهٔ زیورآلات خود را از بدن بیرون می‌آورد، موهایش را باز می‌کرد و لباس کهنه‌ای بدون کمربند بر تن می‌کرد. کلاهی بر سرش گذاشته و در سوگواری عمومی شرکت می‌کرد. زن نزدیک جنازهٔ همسر خود می‌نشست، داد و فریاد می‌کرد و بعد تعدادی از خویشاوندان او می‌آمدند و زن را به فاصلهٔ دورتری می‌بردند. مردان خانواده متوفی به‌رسم احترام کلاه خود را از سر برمی‌داشتند (Sheikh et al, 2014,p. 936-947).

سوگواری همراه با رقص، موسیقی، غذا و شراب از یک تا هفت روز ادامه داشت. جایگاه اجتماعی و ثروت افراد در چگونگی برگزاری سوگواری عمومی بسیار مهم بود. سوگواری مردمان عادی یک روز، افراد بانفوذ اجتماعی، ثروتمند و جنگجویان مشهور، از سه الی هفت روز ادامه می‌یافت. سوگواری اصلی در رقص‌خانه و معبدی انجام می‌شد که در هر روستا وجود داشت. در جریان چند روز سوگواری و رقص، ضیافتی با کشتن گاو یا بز تهیه می‌شد و همراه با شراب در میان مردم توزیع می‌کردند (Gharzai, 1960,p. 30؛ Elphinstone,1997,p. 564). این سوگواری، نه‌تنها برای احترام بیشتر به مردگان بود بلکه راهی برای نمایش ثروت خانواده متوفی بود که از این طریق بتوانند جایگاه اجتماعی و سخاوت خود را نیز به نمایش بگذارند. رسم بر این بود که خانواده متوفی، مقدار مصارف ضیافت و غذا را برای مردمی که جمع می‌شدند، اعلان می‌کردند. از این طریق آنها سخاوت و احترام خود را به متوفی نشان می‌دادند. گوشت، گندم، کره، پنیر و شراب اجزای مهم ضیافت را تشکیل می‌دادند. بسیاری از خانواده‌ها از این طریق به فقر و تهی‌دستی کشانده می‌شدند؛ زیرا همهٔ تلاش آنها این بود که با کشتن حیوانات بیشتر و تهیه غذای بهتر، سخاوت خود را به مردم نشان دهند و لطف خدایان را به خود جلب کنند. در بخش‌هایی از پاکستان که مربوط به نورستان قدیم است، هنوز بسیار از آداب‌ورسوم گذشته در شیوهٔ تدفین و سوگواری حفظ شده است. در میان مردم کالاش در چترال پاکستان، با مرگ فرد، همهٔ اعضاء روستا در خانه متوفی جمع می‌شوند و سه روز به سوگواری می‌پردازند. بازماندگان با کشتن بز یا گاو، برای همهٔ مردم غذا آماده می‌کنند (Sheikh et al, 2014).

[1]. Dancing Place: رقص‌خانه در مرکز هر روستا وجود داشت. تمام مراسم عمومی و جشنواره‌های ملی مردم نورستان در رقص‌خانه برگزار می‌شد.

موسیقی و ترانه مردگان و رقص گروهی بخش مهم سوگواری-ها را در نورستان تشکیل می‌داد. نورستانی‌ها نه‌تنها در سوگواری افراد رقص می‌کردند بلکه در طول سال و در مناسبت‌های مختلف مراسم رقص گروهی برگزار می‌کردند. رقص‌خانه‌هایی به این منظور در سراسر نورستان وجود داشتند. رقص‌خانه در حقیقت کارکرد مسجد را در شهرها و روستاهای جوامع اسلامی داشت؛ زیرا در مرکز روستا و توسط مردم ساخته می‌شد. همهٔ مراسم‌های عمومی در جریان سال به‌ویژه جشنواره‌ها و محافل که به‌صورت دسته-جمعی برگزار می‌شد، در داخل رقص‌خانه‌ها انجام می‌شدند (Robertson, 1898). موسیقی با استفاده از طبل و توله (فلوت) نواخته می‌شد. در هر سوگواری و مراسم تدفین، چند موسیقی‌نواز حضور داشتند. سرودن موسیقی مردگان با توجه به‌جایگاه اجتماعی و نظامی متوفی انجام می‌شد. درصورتی‌که جنازه متعلق به یکی از جنگجویان نامدار نورستان بود، سرود مخصوص جنگجویان نواخته می‌شد؛ زیراکه جایگاه اجتماعی افراد نقش بسیار مهمی در چگونگی برگزاری مراسم سوگواری و نیکوداشت مردگان داشت (Gharzai, 1960,p. 30).

یکی از دلایلی که نورستانی‌ها به جنازه‌های جنگجویان بسیار احترام می‌گذاشتند، به خوی جنگاوری مردم نورستان بر می-گشت. نورستانی‌ها با جنگ و مبارزه با دشمنان خود توانسته بودند تا این زمان سرزمین خود را از تصرف و دستبرد حکومت‌های متعدد قدرتمند اسلامی و غیر اسلامی حفظ کنند. به این دلیل، بزرگان قبایل و روستاها همواره سعی می-کردند با احترام به جنازه‌های جنگجویان، شجاعت و خوی جنگاوری آنها را توصیف و نسل بعدی را برای ادامه راه آنها تشویق کنند. جایگاه اجتماعی افراد در انتقال تخت جنازه نیز مؤثر بود. درحالی‌که جنازه‌های افراد معمولی را چهار نفر برده حمل می‌کردند، جنازه‌های افراد بانفوذ اجتماعی و جنگجویان را بزرگان و نمایندگان مردم حمل می‌کردند. آنها شایسته نمی‌دانستند که بردگان برای انتقال تخت جنازه افراد بانفوذ به‌کار گرفته شوند؛ بنابراین قدرت اقتصادی و جایگاه اجتماعی افراد و خانواده‌ها در چگونگی برگزاری سوگواری، تهیه ضیافت و ادامه سوگواری برای بیشتر از یک روز، مشخص می‌شد. این کار در توان افراد ضعیف یا خانواده-های تهی‌دست نبود و نمی‌توانستند با کشتن گاو و بز غذای کافی برای اهالی روستا تهیه کنند. به این ترتیب، تنها افراد ثروتمند و با نفوذ اجتماعی می‌توانستند برای بیشتر از یک روز با کشتن گاو یا بز، غذا برای اهالی روستا آماده کنند و برای چند روز با دادن ضیافت و شراب به مردم، برای فرد متوفی سوگواری کنند. نورستانی‌ها لباس مخصوص در سوگواری و فوت افراد بر تن می‌کردند. پوشیدن لباس مخصوص سوگواری به معنی این بود که فرد به‌تازگی یکی از نزدیکانشان را از دست داده است. لباس سوگواری بر روی لباس‌های عادی پوشیده می‌شد. لباس سوگواری مردان معمولاً متشکل از بالاپوش ساخته شده از پوست بز بود. زنان در سوگواری‌ها موهای خود را به نشانه غم و اندوه، از زیر کلاه که در وسط سر داشتند، روی شانه‌هایشان آویزان می‌کردند. زنان روسری‌هایی را نیز بر سر می‌گذاشتند. تعداد بیشتر زنان با پوشیدن کلاه تاجدار که معمولاً در جلو سر گذاشته می-شدند، در مراسم حضور می‌یافتند. خویشاوندان نزدیک متوفی، تقریباً تا یک سال بعد لباس سوگواری را بر تن می-کردند (Robertson, 1898).

پوشیدن لباس مخصوص در سوگواری افراد گرچه در برخی از ملل مرسوم بوده است، در سایر نقاط افغانستان به‌جز نورستان بسیار رایج نبوده است. هرچند مردم شهرهای بزرگ افغانستان در فوت شخصیت‌های ملی، معمولاً لباس سیاه برای یک الی سه روز بر تن می‌کردند (Martin, 1907,p. 132). خانوادهٔ درجه یک متوفی بعد از انجام سوگواری، به گوشه‌نشینی و انزوا روی می‌آوردند. رسم بر این بود که برای سی روز این گوشه‌نشینی ادامه یابد؛ اما در مواردی بیشتر از یک ماه هم ادامه می‌یافت. در این مدت خویشان و دوستان فرد به خانهٔ وی می‌رفتند و تلاش می‌کردند وی را تسلی دهند. خانم یا شوهر علاوه بر گوشه‌نشینی، لباس سوگواری خود را تا ختم سی روز از تن بیرون نمی‌آورد (Elphinstone, 1997,p. 564). میان مردم کالاش تا امروز چنین رسمی وجود دارد. آنها چه زن یا مرد، بعد از فوت یکی از عزیزانشان در خانه می‌مانند، لباس سوگواری بر تن می‌کنند و تا رسیدن جشنواره یا محفل عمومی بعدی، تنها می‌مانند. مرد در این مدت سعی می‌کند، چهره‌اش را از مردم پنهان نگه دارد. با

برگزاری جشنواره‌ای در روستا، مرد با پوشیدن لباس مخصوص و در دست داشتن برگ‌های از درخت سدر، به مراسم شرکت می‌کند و سوگواری خود را خاتمه می‌بخشد (Sheikh et al, 2014,p. 1936-1947).

تزیین جنازه مردگان

نورستانی‌ها نه تنها جنازه و تابوت مردگان را با پارچه‌های مختلف تزیین می‌کردند بلکه وسایل مورد نیاز را همراه با جنازه در داخل تابوت می‌گذاشتند. گذاشتن این وسایل همراه جنازه از باور دینی نورستانی‌ها مبنی بر ادامهٔ زندگی بعد از مرگ و در دنیای دیگر منشأ می‌گرفت. آنها معتقد بودند که انسان بعد از فوت، در دنیای دیگر به زندگی باز می‌گردد و به جایگاه اجتماعی که فرد در زمان حیات خود داشت، دست می‌یابد. بر مبنای همین باور، آنها در زمان گذاشتن جنازهٔ جنگجویان در تابوت‌ها، علاوه بر لباس، کفش، خوراک و ظروف لازم، اسلحه مروج را که شامل شمشیر، نیزه، تیر و کمان است را داخل تابوت می‌گذاشتند تا مردگان در دنیای دیگر از آنها برای جنگیدن استفاده کنند. برای تزیین جنازه مردگان، نورستانی‌ها لباس و کفش بر تن جنازه می‌کردند و وسایل شخصی وی را نیز می‌گذاشتند. در دو دست جنازه شمشیر و غذا می‌گذاشتند. ظروف چوبی که در داخل آن مقدار نان خشک روغنی بود، نیز درکنار جنازه گذاشته می‌شد تا فرد در دنیای دیگر از آن استفاده کند (Robertson, 1898,p. 641). جنازهٔ مردم عادی با لباس و زیورآلات معمولی داخل تابوت گذاشته می‌شد، درحالی‌که جنازه افرادی که از جایگاه اجتماعی بلند در جامعه برخوردار بودند، به‌خصوص پهلوان‌ها یا جنگجویان با لباس مخصوص و سلاح و نشان‌هایی که در زمان حیات به آن دست‌یافته بودند، تزیین می‌کردند (Gharzai, 1960,p. 30). وسایلی نظیر کمربند، گوشواره، دستبند، سربند که از مهره‌های صدف مانند ساخته می‌شدند، در کنار جنازه‌های زن یا مرد قرار می‌گرفت (Elphinstone, 1997,p. 564). لباسی که بر تن جنازه‌ها می‌کردند بیشتر از پوست بز یا پشمی بود که از کاشغر به نورستان وارد می‌شد (Burnes, 2018).

تلاش بر این بود که بهترین لباس و کفش فرد را بر تن متوفی کنند. کفش جزو مهم وسایل همراه متوفی را تشکیل می‌داد. کفش‌ها به کفش رقص معروف بود و فرد در زمان حیات با آن در ضیافت‌ها و مراسم رقص گروهی به مناسبت‌های مختلف شرکت می‌کرد. زنان و مردانی که جایگاه اجتماعی بلند در میان مردم داشتند، بعد از فوت همراه با دو جفت کفش دفن می‌کردند. یک جفت کفش در پای جنازه می‌کردند و یک جفت دیگر به عنوان کفش آیندهٔ فرد در کنار وی داخل تابوت می‌گذاشتند تا در آینده از آن استفاده کند. دزدی وسایل همراه مردگان عمل زشت، ناپسند و غیرقابل قبول برای مردم بود. هیچ کسی اجازه استفاده یا دزدی وسایل از میان تابوت‌های چوبی را نداشت. عقیده بر این بود که در صورت دزدی وسایل تابوت‌ها، دزد به مریضی مبتلا می‌شود و فوراً می‌میرد؛ بنابراین مردم جرئت دزدی را به خود نمی‌دادند. برای احتیاط بیشتر، مجازات‌های متعدد نیز برای دزدیدن وسایل همراه میت در نظر گرفته شده بودند. با این وجود، تعدادی به دزدی این وسایل مبادرت می‌ورزیدند. در صورت دزدیده شدن وسایل همراه میت از میان تابوت، انگشت اتهام به‌سوی بردگان دراز بود و آنها مجازات می‌شدند (Robertson, 1898).

عدم ارتباط و تماس با وسایل و لوازم مردگان نه‌تنها در نورستان بلکه در سایر ملل و سرزمین‌ها نیز مهم بوده است. به نظر می‌رسد دخالت بردگان در دزدیدن وسایل مورد نیاز، ناشی از عدم پیوند خونی و نژادی آنها با مردم بومی نورستان بود؛ زیرا بردگان به‌صورت مجزا در نقاط مشخص زندگی می‌کردند و در بسیاری موارد خود را موظف به رعایت آداب‌ورسوم جمعیت اصلی نورستان نمی‌دیدند. بررسی وسایل و لوازم داخل تابوت مردگان می‌تواند به شناخت ساختار و طبقات اجتماعی، شیوه معیشت و مشاغل افراد در نورستان سابق کمک کند؛ زیراکه فرد بر اساس جایگاه اجتماعی و کسب‌وکاری که در زمان حیات داشت، بعد از مرگ برایش سوگواری انجام می‌شد. مواد غذائی و ظروفی که همراه جنازه گذاشته می‌شدند، بیشتر از سایر لوازم، به شناخت جایگاه اجتماعی، عادت غذائی و تشریفات مردم کمک می‌کنند و ثروتمندان و افراد با نفوذ جامعه با مواد غذایی بیشتر و ظروف بهتر درون تابوت‌ها قرار می‌گرفتند. بررسی این وسایل، روش مؤثری برای درک ارتباط اجتماعی میان ملل مختلف است؛ زیراکه شباهت‌هایی در شیوهٔ دفن

و تزیین جنازهٔ تابوت میان ملل مختلف وجود داشته است و این تشابه در ساختار اجتماعی جامعه قابل مشاهده است .(Rezaei et al, 2021,p. 229)

چگونگی دفن مردگان

دفن اجساد مردگان در میان ملل و پیروان ادیان مختلف با شیوه‌های متفاوت انجام می‌گردید. با وجود اینکه شباهت‌های میان ملل مختلف و پیروان ادیان متفاوت، در دفن اجساد وجود دارند، دفن مردگان همواره توأم با معانی خاص در ادیان و ملل مختلف تعبیر می‌شوند. شیوهٔ دفن اجساد مردگان در نورستان بیشتر متجلی شیوه‌های دفن در برخی مناطق، از جمله یونان باستان و میان پیروان زرتشت در قبل از اسلام بود. در یونان باستان که همانند نورستان مردم آن رب‌النوع‌های متعدد را پرستش می‌کردند، جنازه‌ای افراد به‌خصوص مجرمان و کسانی که توسط رعد و برق کشته می‌شدند، در زمین دفن نمی‌کردند. آنها جنازه‌ها را در هوای آزاد قرار می‌دادند تا تجزیه شوتد یا خوراک لاشخورها شوند. میان پیروان زرتشت نیز جنازه‌های مردگان هرگز دفن نمی‌شدند، بلکه بر روی دخمه‌هایی گذاشته می‌شدند تا خوراک لاشخورها شده و تجزیه گردند. معلوم نیست چرا نورستانی‌ها جنازه‌های خود را دفن نمی‌کردند. این موضوع در آیین زرتشت، بنابر دلائلی از جمله مقدس دانستن خاک، آب و آتش بوده است، موضوعی که در نورستان مورد توجه نبوده است. دلایلی از جمله سردی هوا، کوهستانی بودن محل سکونت و عدم وجود زمین کافی برای دفن اجساد مردگان در این مورد مطرح شده است Enayatizadeh& Amouzegar, 2016,p. 93-108; pierrepont, 1891,p. 15).

عده‌ای بر این عقیده‌اند که نورستانی‌ها برای سپاسگزاری از طبیعت چنین می‌کردند؛ زیرا بر این عقیده بودند که فرد در زمان حیات خود مورد لطف طبیعت قرار داشته و باید لطف و خوبی آن را با آلوده نکردن خاک، جبران کنند. هرچند نورستانی‌ها جنازه‌ها را دفن نمی‌کردند؛ اما نمی‌گذاشتند جنازه خوراک لاشخورها شوند. به این ترتیب آنها تابوت‌های چوبی مکعب مانند درست می‌کردند و جنازه را در داخل آن قرار می‌دادند. این تابوت‌ها را بردگان درست می‌کردند؛ زیرا شغل و حرفهٔ نجاری در نورستان در انحصار بردگان بود و جمعیت غیر برده مهارتی در این زمینه نداشتند. یکی از دلائل استفاده از تابوت‌های چوبی، ظاهراً فراوانی چوب در نورستان بوده است؛ زیراکه نورستان سراسر با جنگل‌های انبوه از درختان سرو و سدر پوشیده شده است. تابوت‌های چوبی همانند اجساد با چادر و عمامه‌های بزرگ تزیین می‌شدند. در کنار تابوت‌ها دو بیرق قرمز و سفید نیز نصب می‌گردید. گذاشتن بیرق برای مشخص کردن تابوت و مقبرهٔ فرد مورد نظر در میان نورستانی‌ها بود. این رسم تا امروز در میان مردم کالاش در پاکستان رواج دارد و آنها برای متمایز کردن قبور مردگان خود از مسلمان‌ها یا پیروان سایر ادیان، بیرق قرمزی را بر روی تابوت و قبر مردگان خود نصب می‌کنند .(Sheikh et al, 2014)

تابوت‌ها بعد از تزیین در جایگاه تابوت مردگان گذاشته می‌شدند. این مکان‌ها معمولاً در بالای تپه یا صخرهٔ شیب‌دار نزدیک روستا یا کنار رودخانه ساخته می‌شدند و زمین آن غیر قابل زرع بود؛ زیراکه با توجه به موقعیت کوهستانی نورستان، زمین کشاورزی اندک بود و مردم زمین‌های کشاورزی قابل زرع را هرسال کاشت می‌کردند. در بعضی از روستاها قبرستان‌ها با فاصلهٔ اندک از خانه‌های مسکونی قرار داشتند، چنانچه با وزیدن باد به سمت روستا، بوی بد اجساد مردگان روستائیان را اذیت می‌کرد. قبرستان، مکان ناپاک بود که روحانیون هرگز به قبرستان نزدیک نمی‌شدند؛ زیرا آن را خلاف اصول دینی و اعتقادی خود می‌پنداشتند. آنها حتی در مسیری که به قبرستان ختم می‌شد، قدم نمی‌زدند (Masson, Robertson, 1898,p. 642 ;1844,p. 224). در میان مردم کالاش در پاکستان که هنوز به آیین و دین کهن خود پابند هستند، این رسم وجود دارد. آنها گورستان را کثیف تلقی می‌کنند و دوست ندارد به گورستان نزدیک شوند (Sheikh et al, 2014).

برای اینکه تابوت‌ها کهنه یا فرسوده نگردند یا مدت زمان بیشتری در مقابل فشار طبیعت دوام بیاورند، تخته‌سنگ‌های پهن بر روی تابوت‌ها می‌گذاشتند. تخته‌سنگ‌ها مانع تکان خوردن تابوت‌ها و تا حدودی مانع نفوذ باران و آفتاب به داخل آن می‌شدند. در برخی مناطق سایه‌بان‌هایی توسط اعضای خانواده متوفی بر روی تابوت‌ها درست می‌شدند تا جلوی درخشش مستقیم آفتاب و باران

و برف را بگیرند (Gharzai, 1960,p. 34). بر روی تابوت‌های جنگجویان تعدادی چوب باریک کوچک قرار می‌دادند. تعداد این چوب‌ها بیانگر تعداد افرادی بودند که شخص متوفی در زمان حیات خود به قتل رسانده بود (Masson, 1844,p. 223). تابوت‌ها هرگز عوض نمی‌شدند و به‌مرور زمان در اثر جذب رطوبت و شعاع مستقیم آفتاب کهنه‌و فرسوده می‌شدند (Burnes, 2018) با آنکه مردم تابوت‌ها را بعد از فرسودگی به حال خودشان رها می‌کردند، استخوان‌های جنگجویان نامدار بعد از کهنه شدن تابوت‌ها، توسط بازماندگان جمع‌آوری شده و با تشریفات مجدد در زمین دفن می‌شدند (Gharzai, 1960,p. 34). دفن استخوان‌های مردگان در زیرخاک توسط نورستانی‌ها شباهت فراوانی با دفن استخوان‌های برجای مانده از مردگان در دین زرتشت دارد؛ زیراکه پیروان زرتشت بعد از تجزیه و فرسودگی اجساد مردگان، استخوان به‌جای مانده از مردگان را جمع‌آوری و در زیرخاک دفن می‌کردند Enayatizadeh& Amouzegar, 2016). نحوۀ دفن اجساد در هوای آزاد و بررسی اجساد کمک شایانی به آنها کرده بود که اندک دانشی در مورد آناتومی انسان و انواع امراض به‌دست بیاورند. مهم‌ترین تفاوت در شیوۀ دفن اجساد در نورستان، در دفن اطفال بود؛ زیراکه برعکس شیوۀ تدفین و سوگواری بزرگان چه مرد یا زن، آنها برای اطفال تابوت‌های چوبی درست نمی‌کردند و جنازۀ اطفال را در دیگ‌های سنگی مخصوص مردگان گذاشته و به خاک می‌سپردند (Gharzai, 1960,p. 34). در میان مردم کالاش که هنوز سنت‌های قدیم خود را حفظ کرده‌اند، هنوز چنین رسمی پابرجا است. آنها آن‌طور که در مورد نورستان ذکر شد، برای فوت طفل مراسم و ضیافت قابل توجه درست نمی‌کنند. خانوادۀ متوفی با حفظ آرامش تنها برای خویشان نزدیک خود غذا آماده می‌کند و مراسم دفن طفل را با اندک تشریفات به اتمام می‌رسانند (Sheikh et al, 2014,p. 1936-1947).

تمثال‌های چوبی مردگان

مردم نورستان یک‌سال بعد از فوت فرد، برای وی تمثال چوبی درست می‌کردند و یک‌سالگی فوت فرد مورد نظر را گرامی می‌داشتند. ظاهراً در بسیاری از فرهنگ‌ها و ملل، بزرگداشت مردگان یک سال بعد از فوت، رایج است که با شیوه و روش گرامیداشت متفاوت اجرا می‌شد. مردم در بسیار از نواحی افغانستان در یک‌سالگی مرگ فرد، با تهیه خوراک و غذا و خواندن قرآن، یک‌سالگی فوت فرد را گرامی می‌دارند.

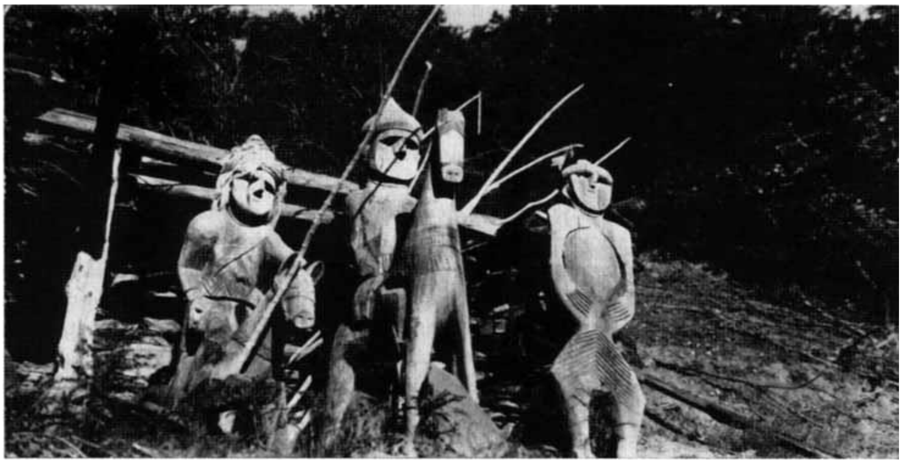
مهم‌ترین رسم نیکوداشت مردگان نورستان، درست کردن تمثال (مجسمه چوبین) یک‌سال بعد از فوت افراد بود که با استفاده از چوب توسط نجاران و حکاکان برده درست می‌شدند. تمثال‌های چوبین به معنی یادبود و زنده نگه‌داشتن مردگان بعد از فوت آنها بود و همانند تابوت‌ها، با وسایل مختلف از جمله عمامه، کمربند و خنجر تزیین می‌شدند. تمثال‌های بزرگان یا جنگجویان مشهور بهتر از تمثال‌های مردم عادی تزیین می‌شدند (Robertson, 1898,p. 635). تمثال‌ها را با انتخاب درخت سرو/سدر که در نورستان فراوان هستند، درست می‌کردند. در روز انتخاب درخت و شروع ساختن تمثال، بازماندگان متوفی تعدادی گاو یا بز ذبح می‌کردند. کشتن تعداد گاوها یا بز وابسته به توان اقتصادی بازماندگان بود. برای تمثال بهتر باید تعداد بیشتر بز یا گاو قربانی می‌کردند (Gharzai, 1960,p. 32). گذاشتن مجسمه فرد در کنار تابوت وی، شیوۀ بسیار مؤثری برای حفظ جایگاه اجتماعی، دست آوردها و خاطرات افراد بعد از مرگ بود؛ زیراکه مجسمه‌ها به‌خوبی بازگوکننده جایگاه اجتماعی افراد و دست‌آوردهای وی در زمان حیات فرد بودند. چنانچه خطوطی که بر دست یا شکم مجسمه‌ها به‌صورت افقی کنده‌کاری می‌شدند، به معنی جنگجو بودن فرد و تعداد افرادی را که وی در زمان حیات به قتل رسانده بود، نشان می‌داد.

همزمان با آماده‌شدن تمثال متوفی، ضیافتی بزرگ توسط بازماندگان برای مردم آماده می‌شد. برای برپایی ضیافت روز ختم و ساخت تمثال، تعدادی گاو و بز قربانی می‌شدند. کیفیت تمثال‌ها وابسته به شرایط مالی بازماندگان و جایگاه اجتماعی افراد در زمان حیات بود؛ زیرا درست کردن تمثال و تهیۀ ضیافت بعد از ختم هزینۀ سنگین مالی بر بازماندگان تحمیل می‌کرد. خانواده‌هایی که جایگاه اجتماعی مناسب داشتند یا ثروت کافی در اختیار داشتند، تمثال‌های بهتر و ضیافت بیشتر به مردم می‌دادند. تمثال‌ها به‌صورت

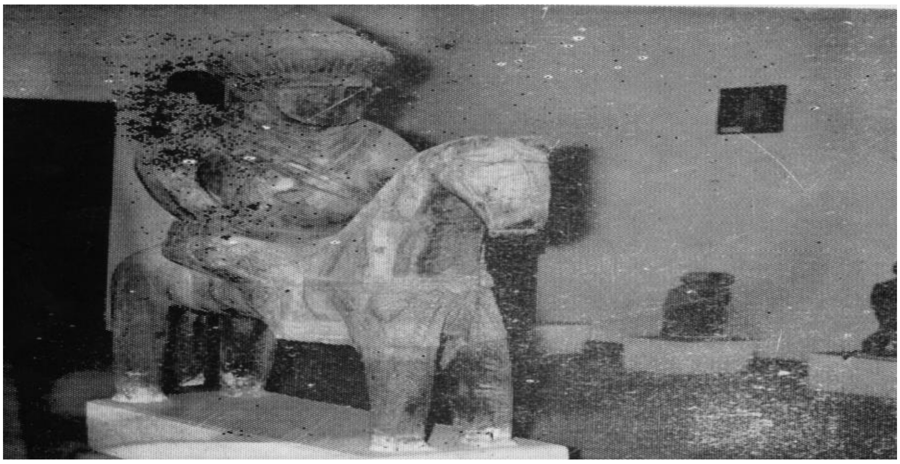
مجسمه‌های ایستاده، نشسته و سوار بر اسب درست می‌شدند. درصورتی‌که بازماندگان متوفی می‌خواستند تمثال بهتری درست کنند، معمولاً تمثال سوار بر اسب درست می‌کردند. برای ساخت، این نوع تمثال باید هم هزینهٔ بیشتر به بردگان می‌دادند و هم حداقل برای سه روز پیاپی ضیافت تهیه کرده و مردم را در رقص‌خانهٔ وسط روستا غذا می‌دادند. در تصویر ۱، سه تمثال متفاوت نشان داده شده‌اند که دو تمثال سوار براسب، بیانگر این نکته است که صاحبان آنها در زمان حیات خود از جایگاه اجتماعی بالاتر و ثروت بیشتر نسبت به تمثالی که به‌صورت ایستاده درست شده است، برخوردار بوده‌اند (Witek, 2005,p. 25-39).

تمثال یافت شده در شمارهٔ ۲، یکی از جنگجویان مهم نورستان است که سوار بر اسب درست‌شده است و بیانگر جایگاه نظامی و اجتماعی و همچنین سطح ثروت وی در زمان حیات است. ساده‌ترین آنها، تمثال ایستاده بود که برای آن یک روز ضیافت برای اهالی روستا آماده می‌شد. تمثال‌های یافت شده در تصویر ۳ که به‌صورت ایستاده درست شده‌اند نشان می‌دهند که صاحبان تمثال‌ها انسان‌های معمولی بوده و برای ساخت تمثال آن‌ها هزینه زیادی نشده است. در برخی مواقع تمثال‌های ایستاده برای جنگجویان مطرح نورستان درست می‌شد که با تمثال‌های مردمان عادی که به‌صورت ایستاده درست می‌شدند، تفاوت داشتند و با نوعی کلاه مخصوص که به کلاه تاجدار معروف بود، تزیین می‌شدند. تمثال‌های یافت شده در تصویر ۴، بیانگر موقعیت نظامی و اجتماعی مهم صاحبان تمثال است. هردو تمثال با آلات و ابزار رایج که جنگجویان در زمان حیات به‌کار می‌بردند و کلاه شاخدار که دو تاج موازی در جلو خود دارند، تزیین شده‌اند (Gharzai, 1960,p. 33).

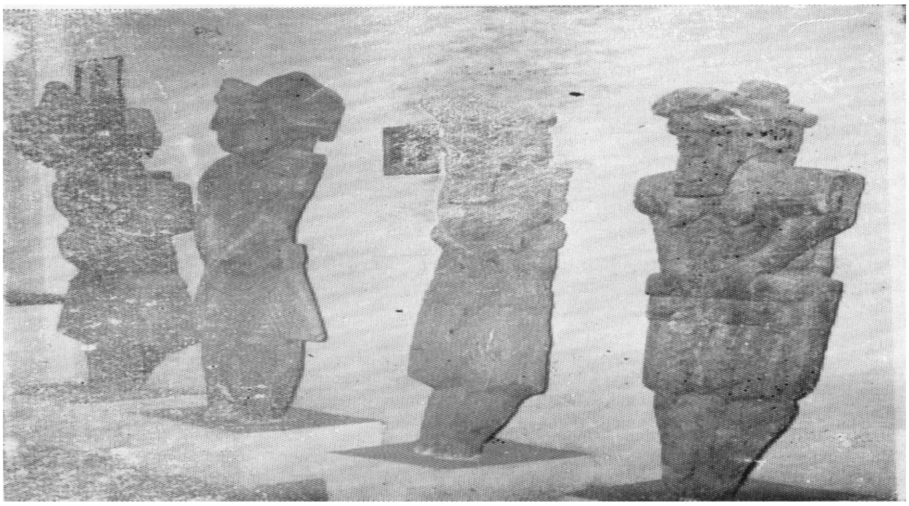
بازماندگان، با توجه به هزینه‌ای که یک‌سال بعد از فوت فرد متقبل می‌شدند، مراسم سوگواری و تدفین شخص متوفی به مراتب کم‌هزینه‌تر نسبت به مراسم نیکوداشت در یک‌سالگی فوت فرد بود. برای درست کردن یک تمثال مناسب، حداقل سه گاو به بردگان داده می‌شد (Robertson, 1898,p. 225). تمثال‌ها معمولاً کنار تابوت افراد متوفی قرار می‌گرفتند و سالی چند بار با روغن حیوانی چرب می‌شدند. در تصویر ۵ تمثال‌های دو نفر به‌صورت ایستاده در کنار مقبره آن‌ها که از چوب ساخته‌شده است، گذاشته شده‌اند (Robertson, 1898,p. 645; Gharzai, 1960,p. 33). تمثال‌های یافت شده در تصویر ۶ انواع مختلف تمثال‌ها را نشان می‌دهند که به‌صورت ایستاده، سوار بر اسب، تمثال‌های نظامیان، تمثال‌های تزیین شده با عمامه و کلاه و سایر موارد رایج را نمایش می‌دهند (witek, 2005). بعد از مسلمان شدن مردم نورستان، آنها مردگان خود را همانند سایر مسلمان‌ها به خاک سپرده‌اند؛ اما هنر حکاکی، کنده‌کاری روی چوب کماکان در برخی مقابر آنها حفظ شده است. در تصویر ۷ مقبره‌ای رایج در نورستان را نشان می‌دهد که بیانگر ترکیبی از آداب و رسوم قدیم و جدید مردم نورستان، همراه با مهارت آن‌ها در هنر حکاکی و چوب است (barrington, Kendrick, & Schlagintweit, 2006,p. 81). استفاده از چوب برای ساخت تمثال و مجسمه‌های مردگان، بیانگر فراوانی چوب در نورستان است. چوب کاربرد بسیار در زندگی روزانه مردم نورستان داشت. بخش‌های بیشتر خانه‌ها و رقص‌خانه آنها از چوب درست می‌شدند.

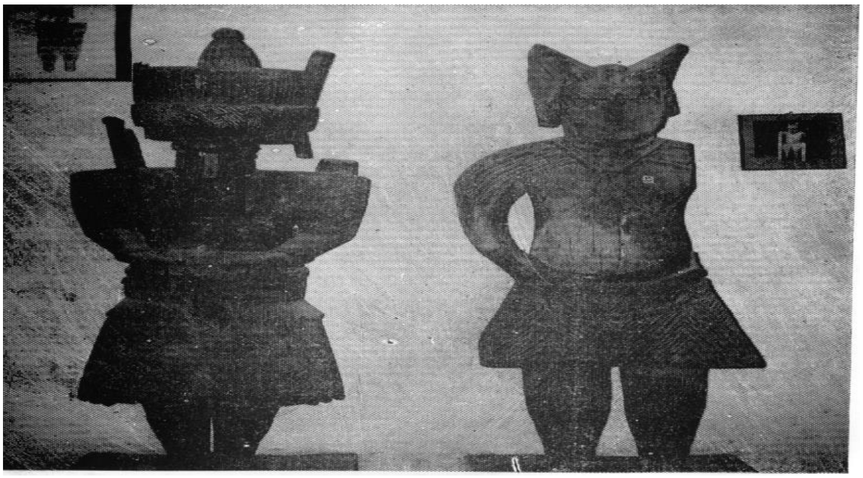
تصویر ۱. تمثال‌های سواره و پیاده چوبی، مأخذ: (Witek,2005).

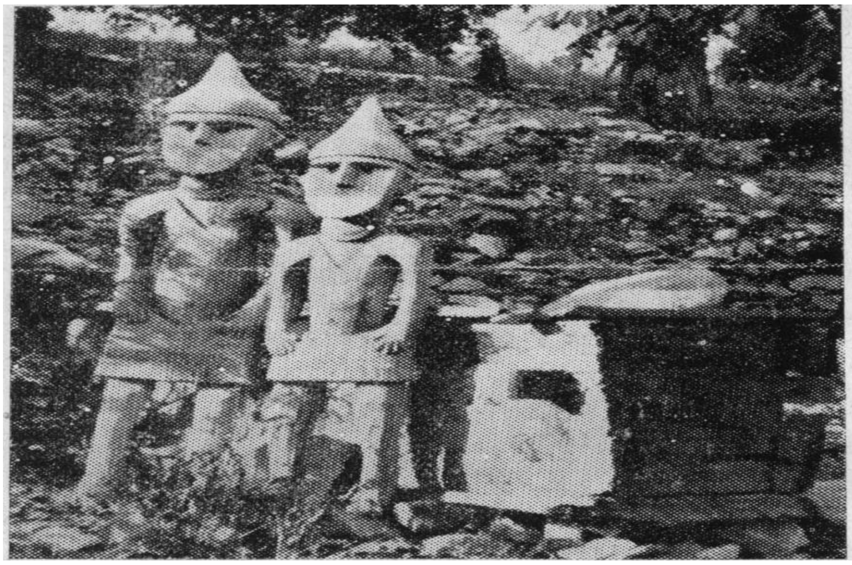
تصویر ۲. تمثال جنگجوی نورستانی، مأخذ: (Gharzai, 1960,p. 33).

تصویر ۳. تمثال ایستاده افراد عادی در نورستان، مأخذ: (Gharzai, 1960,p. 32).

تصویر ۴. تمثال جنجویان با کلاه شاخ‌دار، مأخذ: (Gharzai, 1960,p. 33).

تصویر ۵. تمثال در کنار مقبره مرگان، مأخذ: (Gharzai, 1960,p. 33).

تصویر ٦. انواع تمثال مردگان در یک مکان، مأخذ: (Witek, 2005).

تصویر ۷. مقبره یکی از مردگان، مأخذ: (barrington, Kendrick, & Reinhard 2006,p. 81)

نتیجه‌گیری

بزرگداشت و احترام به مرگ افراد در فرهنگ‌های مختلف و میان پیروان آیین‌های گوناگون، مسئله‌ای بسیار مهم بوده است. مطالعه آداب‌ورسوم نیکوداشت مردگان، یکی از شیوه‌های بسیار مؤثر برای شناخت ساختار و طبقات اجتماعی، شیوه زندگی، ارتباطات اجتماعی و فرهنگی جوامع مختلف است. شناخت مؤلفه‌های بیان شده، می‌تواند به پژوهشگرانی که به دنبال مطالعهٔ مردم، فرهنگ و شیوهٔ زندگی آنها هستند، کمک کند. مسئله این پژوهش این‌گونه طراحی شد که نورستانی‌ها چگونه آداب و سنت نیکوداشت مردگان را انجام می‌دادند و چرا این آداب و سنت تا اواخر سدهٔ نوزدهم میلادی متفاوت بوده است؟ با بررسی منابع مکتوب مشخص شد که دسته‌ای از عوامل شامل باورها و عقاید متفاوت دینی، دیدگاه نورستانی‌ها به زندگی پس از مرگ، جایگاه و نفوذ اجتماعی و شیوه زندگی مردم نورستان در چگونگی برگزاری آیین سوگواری و نیکوداشت مردگان مؤثر بوده‌اند.

باور و عقاید دینی مردم نورستان بر پرستش رب‌النوع‌های متعدد استوار بود و مردم با انجام قربانی، نیایش و دعا، توجه و لطف خدایان را به خود جلب می‌کردند. این مسئله در مرگ و شیوهٔ تدفین افراد قابل مشاهده است. آنها با قربانی حیوانات متعدد در مرگ و سوگواری افراد، تهیهٔ ضیافت و غذا برای مردم و نشان دادن سخاوت و بزرگی خود بودند و همچنین برای جلب لطف و حمایت خدایان این کار را انجام می‌دادند تا احترام خود به مردگان را نشان دهند. علاوه بر گوشت، پنیر و کره دو عنصر مهم غذایی مردم نورستان بود که در سوگواری افراد آماده می‌شدند. اعتقاد به زندگی بعد از مرگ باعث شده بود آنها بعد از مرگ افراد، جنازه را برای زندگی در دنیای بعد آماده کنند. به‌این‌ترتیب تزیین جنازه مردگان، گذاشتن غذا و لوازم شخصی در میان تابوت و پوشاندن لباس و کفش به تن جنازه از باور به زندگی بعد از مرگ مردگان سرچشمه می‌گرفت. جایگاه و نفوذ اجتماعی افراد در زمان حیات، نقش مهمی در شیوهٔ برگزاری مراسم تدفین و نیکوداشت مردگان داشت. جایگاه اجتماعی افراد بیشتر با ثروتی که در اختیار داشتند، پیوند پیدا می‌کرد. در مرگ افراد ثروتمند، بازماندگان با قربانی کردن گاو و بزهای بیشتر، تلاش می‌کردند ثروت و جایگاه اجتماعی افراد را نشان دهند. رقص و موسیقی که دو مؤلفهٔ مهم زندگی و معیشت روزانهٔ مردم نورستان بود، در سوگواری افراد و تدفین آنها اجرا می‌شد. نورستانی‌ها تابوت اجساد مردگان خود را دفن نمی‌کردند، بلکه با همهٔ وسایل مورد نیاز در تابوت قرار می‌دادند. شیوهٔ نیکوداشت مردگان یک‌سال بعد از فوت افراد، شبیه نیکوداشت یک‌سالگی مردگان در سایر ملل بوده است، با این تفاوت که آنها با تهیهٔ ضیافتی که با کشتن گاو و بزهای متعدد همراه بود، مجسمه چوبی برای مردگان خود درست می‌کردند و در کنار تابوت مردگان قرار می‌دادند.

منابع

Abdurrahman K. (1996). *Omary's Biography (Memoirs of Amir Abdurrahman Khan by her own pen)*. Kabul, Afghanistan: Maiwand.

Barrington, N. Kendrick, J. T. & Schlagintweit, R. (2006). *A Passage to Nuristan (Explroring The Mesterious Afghan Hinterland*) London, Britain: I.B. Tauris & Co Ltd.

Martin, A. F. (1907). *Under The Absolute Amir*. London Britain: Harper& Brothers Publishers.
Masson, C. (1844). *Narrative of various journeys in balochistan, Afghanistan, the Panjab, and kalat, during a residence in those countries*. London Britain: Richard Bentley.
Minhaj al-Sarraj, O. (1984). *Tabaqat Naseri*. Tehran Iran: Dunya-e- Kitab.
Odongo, W. (2018). Burial and The Law of Dead Bodies in Kenya: Comparative Perspective and Best Practices. *Strathmore University. legal series*, 7(4), 22.
Pierrepont, F. (1891). *Burial Customs of The Ancient Greeks*. New York, A.: Columbia college. Brooklyn.
Rezaei, M. H. Sang Bergan, M. & Garajian, I. (2021). The Burial Tradition in the Zoroastrian Religion, The Continuation of the Long Tradition of Secondary Burial during Epipalaeolithic and Neolithic Periods. *Journal of Archaeology*. 13(2), 245-270. (in Persian with English abstract) DOI:10.22059/jarcs.2021.275808.142677.
Robertson, G. S. (1898). *The Kafirs of Hindukush*. illustrated by A.D.McCormick. New Delhi, India: Munshiram Manoharlal Pulishers.
Sheikh,I. Naz Arab, H. Qaisar, k. Waseem, k. & Nasim, k. (2014). An Ethnographic Analysis of Death and Burial Customs in kalash Community of Chitral District of Khyber Pakhtunkhwa Pakista. *Middle East Journal of Scientific Research21*. (10). 1937-1946. DOI: 10.5829/idosi.mejsr.2014.21.10.21464
Tazza, S. A. (1988). *Historical and cultural roots of Nuristan*. Kabul, Afghanistan: Governmental Press.
Witek, W. (2005). The Eyes and Ears of an Explorer: database for Audiovisual Archives of a Norwegian linguist from his Journeys to Afghanistan and south Asia, 1923-1975, *visual resources*.21(1), 25-39. DOI:10.1080/0197376052000324597
Barthold,V. V. (1964). *An Introduction to the Hudodul Alam*. (Mir Hossein Shah Trans.). Kabul, Afghanistan: Kabul University.
Beyhaqi, A. (1982). *History of Bihaq. According to Ahmad Bahmanyar's research*. Tehran, Iran: Foroughi.
Bosworth, E. C. (1976). *Nuristan*. Kabul, Afghanistan: Kabul University, Adab Magazine(in Persian).
Burnes, A. (2018). *Cabool: A Personal Narrative of A Journey to, And Residence in That City, In The Years1836, 7, And 8*. London Britain: Forgotten Books.
Degener, A (2001). Hunter's Lore in Nuristan. *Asian Folklore Studies* 60(2), 329-344. DOI: 10.2307/1179061.
Elphinstone, M. S. (1997). *An Account of The Kingdom of Caubul, and Its Dependencies in Persia, Tartary and India(Comprising a View of The Afghaun Nation, A History of The Dooraunee Monarchy)*. (Mohammad Asif Fikrat Trans.) Mashhad, Iran: Astan Quds Razavi Publication.
Enayatizadeh, I. & Amouzegar, J. (2016). A Comparative Look at the Zoroastrians Dakhmas in Iran and India and the Ritual and Religious Aspects of Making the Dakhma in the Parsees Tradition. *Iranian studies*. 7(2). DOI:10.22059/jis.2018.68713 (in persian with Engish abstract).
Gharzai, V. M. (1960). *Nuristan*. Kabul, Afghanistan: Anis Publishing House.
Ghobar, M. G. M. (1989). *Afghanistan on the path of History*. (Vols. 1). Tehran, Iran: Enqilab Publication.
Ghobar, M. G. M. (1989). *Historical geography of Afghanistan*. Kabul, Afghanistan: Governmental Press.
Haider, M. & Doghlat, M. (2004). *History of Rashidi*. Tehran, Iran: Miras-e- maktub Publication.
Haland, E. J. (2014). *Rituals of Death and Dying in Modern and Ancient Greece (Writing History From a Female Perpective)*. London Britain: Cambridge scholars publishing.
Kateb-e- Hazara, F. M. (2011). *Siraj al-Tawarikh By the efforts of Sarwar Mowlai*. (Vols. 3). Kabul, Afghanistan: Amiri(in Persian).
Kohzad, A. A. (1989). *Historical Geography of Afghanistan*. (Vols. 1-2). Kabul, Afghanistan: Governmental Press.